

gekozen oplossing volgens afb. 6. Korte tijd later verzocht „monumentenzorg” toch nog een andere oplossing te overwegen. In overleg met alle bij de restauratie betrokken partijen werd toen een nieuw ontwerp gemaakt, dat een duidelijke scheiding laat zien tussen de reconstructie en de invulling, dus het kozijn gereconstrueerd c.q. gerestaureerd en de deur en ramen in een niet historisch gebonden vormgeving c.q. detaillering. Dit ontwerp is uiteindelijk gerealiseerd (afb. 7 geeft daarvan een beeld).

Getracht is om vormgevingselementen van het historische deel van het huis in de invulling te betrekken, zoals de verticale geleiding en de smalle raamstroken met het afwijkende spiegeldraadglas als „eigentijdse” knipoog naar de „empirestijl” van de ramen van de

verdiepingen. De deur heeft naast de verticale geleiding ook een kleuraccent gekregen om aan te geven dat deze ook functioneel een andere betekenis heeft.

Het doet uiteraard bijzonder veel genoegen dat de buurtbewoners het resultaat van de restauratie zeer positief waarderen.

Met deze restauratie is een begin gemaakt met het volledige herstel van de al jaren in verval zijnde zuidelijke wand van de Zilverstraat. Het ziet er thans naar uit dat al jaren zich voortslepende voorbereidingen voor dit herstel binnenkort tot resultaten zullen leiden.

Rob van den Hout, architect

Bart Klück, bouwhistorisch medewerker Monumentfonds.

Gerard Melder in Noorwegen

Onlangs kreeg ik in het gemeentearchief van Utrecht het tractaat van de Utrechtse 'Ingenieur en Batalionmeester' Gerard Melder onder ogen dat in 1658 hier ter stede en in 1664, met enkele toevoegingen, in Amsterdam werd uitgebracht door Jan van Waasberge. Het tractaat draagt de titel:

Korte en klare instructie van regulare en irregulare

fortificatie, met hare buyten-wercken, te gebruycken defensive en offensive. Een compagnie, een regiment, een leger te voet en te peert te logeren, en in verscheyde soorte van bataillons te stellen. Tot dienst van alle jonge ingenieurs en militaire officieren. Met een korte weder-legginge der sustenu van de heer Henrick Ruse, over de hedendaagsche fortificatie. Bygevoegt 50 lustige questien, met hare soluties.

Melder, die in een huis aan de Neude woonde, droeg het boekje op aan de regerende en oud-burgemeesters van de stad, een daad die hem geen windeieren heeft gelegd, want een jaar later, op 1 december 1659, kreeg hij van de vroedschap de opdracht om les te geven in de vestingbouw en aanverwante vakken aan de Utrechtse Hogeschool. Dit gebeurde op woensdag en zaterdag in het kleinste auditorium van de universiteit en in de Nederlandse taal, een gewoonte die vrijwel zeker is overgenomen van de ingenieursopleiding aan de Leidse Hogeschool. Behalve studenten waren ook liefhebbers welkom.

Melder bleef lesgeven tot 1664. In dat jaar wordt hij om mij nog niet geheel duidelijke (ideologische?) redenen opgevolgd door Hugo Ruysch, die zelf al sinds 1661 vestingbouw aan de Hogeschool doceerde, en die samen met burgemeester Moreelse plannen zou maken voor uitbreiding van de stad.

Gerard Melder is om meerdere redenen een interessante figuur. In de eerste plaats blijkt hij een zeer goed overzicht te hebben van de stedebouwkundige theorieën en praktijken van zijn tijd, waarbij een duidelijk historisch besef niet ontbreekt. Verder heeft hij het aangedurfd om zijn collega Henrick Ruse, sinds 1652 stadsingenieur van Amsterdam, aan te vallen op diens voorstellen om het bestaande Oud-Nederlandse vestingstelsel te vernieuwen. Deze had zijn ideeën in 1654 gepubliceerd in het tractaat: *Vesterckte vesting, uytgevonden in velerley voorvallen, en geobserveert in dese laetste oorlogen, soo in de*

Korte en klare
INSTRUCTIE
VAN
REGULARE EN IRREGULARE
FORTIFICATIE,

met hare

BUYTEN-WERCKEN.

te gebruycken

DEFENSIVE en OFFENSIVE.

Een Compagnie, een Regiment, een

Leger te Voet en te Peert te logeren, en
in verscheyde foorte van Bataillons te stellen.

Tot dienst van alle jonge Ingenieurs en militaire Officieren.

Met een korte weder-legginge der sustenu van de Heer
Henrick Ruse, over de hedendaagsche Fortificatie.

Bygevoegt

50 Lustige QUESTIEN,
met hare SOLUTIEN.

Door **GERARD MELDER.**

Tot **AMSTERDAM,**

By **JOHANNES VAN WAASBERGE,**

ANNO 1664.

Vereenigde Nederlanden, als in Frankryck, Duyts-lant, Italien, Dalmatien, Albanien, en die daer aengelegen landen.

Wat Utrecht zelf betreft, blijkt Melder een tegenstander te zijn van de volgens hem overmoedige plannen die er sinds het begin van de 17de eeuw bestonden om nieuwe verdedigingswerken te koppelen aan een grootscheepse uitbreiding van de stad. Voordat ik nader op het tractaat van Melder inga, schets ik in het kort een beeld van de stand van de vestingbouw in zijn tijd.

Een belangrijk moment in dit verband was het jaar 1600, wanneer op aandringen van Maurits aan de Leidse Hogeschool een ingenieursschool wordt geopend. Voor deze opleiding had Simon Stevin de instructie gemaakt, waaruit blijkt dat hij de wetenschappelijk theoretische kant wilde koppelen aan een goede kennis van de praktijk. Deze instructie moeten we zien in het licht van het door hem op basis van Italiaanse tractaten ontwikkelde Oud-Nederlandse vestingstelsel, een stelsel waarbij de vestingbouw geregelmenteerd werd met als basis de gebastioneerde regelmatige veelhoek. In de loop van de 17de eeuw, en zeker na de vrede van Münster, werd de praktische kant van Stevin's instructie steeds minder belangrijk, terwijl in de theorie een soort verstarung optrad, die eerst ongedaan zou worden gemaakt door de impulsen die Menno van Coehoorn de vestingbouw zou geven.

Gerard Melder begint zijn tractaat met een overzicht van de invloeden die volgens zijn idee de Nederlanden ondergaan hebben op het gebied van de vestingbouw. Hij noemt als oudste vorm van versterkingen die hij kent, aarden rondelen, die hij heeft waargenomen langs de grenzen van het graafschap Oldenburg. Daarna had men zich hier te lande laten beïnvloeden door respectievelijk de Spaanse, de Franse en de Italiaans/Venetiaanse modellen, om van hieruit tenslotte tot een eigen systeem te komen.

Deze opsomming nu is alles behalve willekeurig. Hoewel wij vandaag geneigd zijn vooral Italiaanse invloed te willen zien op onze 17de eeuwse vestingbouw, laat Melder een geschiedenis zien, waarbij verschillende modellen elkaar afwisselen. Bij Duitsland kan men onmiddellijk denken aan de invloed van het tractaat van Albrecht Dürer (1527), bij Spanje aan de kastelen die Alva met name in de Zuidelijke Nederlanden liet stichten, en bij Frankrijk aan de vestingsteden die in de loop van de 80-jarige oorlog aan de huidige Frans-Duitse grens verrezen, zoals Marienbourg en Philippeville. Bij de Italiaanse en speciaal Venetiaanse beïnvloeding moeten we denken aan theoretici als Pietro Cataneo en Francesco de Marchi, die een grote invloed hadden op Simon Stevin.

Bij een eventuele nadere bestudering van de invloeden op onze Nederlandse vesting- en daarmee ook stedebouw, zouden we meer dan tot nu toe gebeurd is, uit moeten gaan van historische overzichten, zoals die door Melder geboden worden.

Na deze historische inleiding neemt Melder de vestingbouwkundigen onder de loep, die als opvolgers van Stevin kunnen worden beschouwd, en daarmee vertegenwoordigers van de „tweede stroom“ van denken achter het Oud-Nederlandse vestingstelsel. Dit zijn: Samuel Marolois, Andreas Freitag en Henrick Ruse.

Gerard Melder, die zijn boek in tegenstelling tot de tractaten van zijn meeste tijdgenoten vanuit een heel praktische optiek heeft geschreven, zet nu in een tabel de berekeningen van zijn eigen systeem voor een fortificatie van 4 tot 12 hoeken af tegen die van bovengenoemde heren, waarbij hij vooral laat zien hoe kwistig en dus onveilig Ruse met zijn afstanden omgaat. Vanaf dat moment worden ook alle voorstellen, die Ruse in zijn tractaat had gedaan om het Oud-Nederlandse vestingsysteem bij te werken (Ruse doet ravelijnen en hoornwerken als „moordkuilen“ af volgens Melder) teniet gedaan. Daarbij laat Melder het niet na te wijzen op het werk van „den treffelijken Ingenieur Perseval“, dat het tegendeel van de veroudering van het Oud-Nederlandse systeem zou demonstreren. Met Perceval kan wel niemand anders aangeduid zijn dan Pieter de Parcheval, die nota bene sinds 1654 samen met Ruse aan de fortificaties van Amsterdam werkte en die naderhand (terug?) naar Noord-Duitsland ging, om tenslotte in 1657 te Danzig te sterven. Melder noemt van hem werken in de buurt van Hamburg.

Melder's kritiek op Ruse werd hem door de laatste niet in dank afgenomen. Op 6 mei 1658 verscheen het tractaat van Melder en reeds op 11 juli kwam er een kwaad antwoord van Ruse; alleen al de snelheid van deze reactie maakte Melder op zijn beurt weer kwaad. Hoe kon iemand in zo korte tijd een werkelijke reactie geven op een boek waar hij jaren aan gewerkt had?

Ruse wordt door Melder overigens ook van plagiaat en leugens beschuldigd. Hij plaatst dan vooral vraagtekens bij Ruse's opmerkingen dat hij voor zijn tractaat nauwe contacten heeft gehad met Italiaanse deskundigen, noties die het boek destijds goed verkoopbaar moeten hebben doen maken. Melder sluit zijn aanval af met: „... alhoewel hy seyt, dat hy de saak met colonellen en ingenieuren in Italien gedisperuteerd heeft (doch hare namen syn my onbekent)“.

Volgens Melder zou Ruse, die aan het hoofd van een Waals leger door Frankrijk zou hebben getrokken, zijn kennis niet bij de Italianen, maar bij de Jezuïeten in Parijs hebben opgedaan. In dit verband wordt dan gewezen op het tractaat van een zekere Comte de Pagon, dat in 1644 was verschenen en dat Ruse niet ongeïnteresseerd zou hebben gelaten.

Wat echter het meest opvalt is dat Melder zegt dat hij Ruse's tractaat pas in 1657 heeft kunnen lezen, dus eerst drie jaren na verschijning. Dat komt, zo zegt hij, omdat hij op 19 september dat jaar uit *Noorwegen* terug kwam, waar hij dan kennelijk langer dan drie jaar geweest moet zijn. Elders in het tractaat

geeft hij te kennen goed bekend te zijn met de oorlogsverrichtingen tussen Denemarken en Zweden en noemt hij met name de nieuwe vesting Frederixode (= Frederiksodde, voor het eerst zo genoemd in 1651, eerste privilege 1650; later heet de stad Fredericia). De vraag is nu hoe lang Melder in Noorwegen geweest is en vooral, wat hij daar precies gedaan heeft.

Sinds zijn troonsbestijging in 1596 had de Deense koning Christiaan IV namelijk zeer veel Nederlandse kunstenaars, architecten en ingenieurs aangetrokken

voor de bouw en uitleg van steden in zijn rijk, dat zich behalve over Denemarken zelf, over Noorwegen, Zuid-Zweden en gedeelten van Sleeswijk-Holstein uitstreckte. Tegen het einde van zijn regeringstijd was in Noorwegen met name de Gelderse kartograaf Isaac van Geelkercken actief, die daar onder meer werkte aan de stad Marstrand. Onder de opvolger van de „osenkoning“, zoals Christiaan IV genoemd werd, Frederik III, werd deze intensieve bouwpolitiek voortgezet. Werkte Melder voor deze koningen en had hij contacten met van Geelkercken? Tot op heden heb ik de naam van Gerard Melder in Scandinavische literatuur niet terug kunnen vinden. Suggesties van lezers van „Oud- Utrecht“, ook wat betreft zijn latere leven, zijn daarom van harte welkom!

Hoe de controverse Melder-Ruse is afgelopen is mij evenmin bekend. Zeker is dat Ruse op zijn beurt naar het noorden trekt, en daar in 1666 werkt aan de verdedigingswerken van Kopenhagen. Dit, nadat zijn hervormingspogingen van het Oud-Nederlandse stelsel in eigen land weinig of geen gehoor vonden. Melder wordt in de jaren '60 nog in transacties genoemd. Dat hij opgevolgd werd door Ruysch kan te maken hebben met het feit dat burgemeester Moreelse aan hem weinig zou hebben bij de plannen die hij had voor een grootscheepse uitleg van de stad, waartegen Melder zich al bij voorgaande gelegenheden had verzet, want: „Soo de oude steden met een kleyne voor-stadt versien zijn, soo breeckt af alle huysen, schuieren en boomen; maar ist een groote voor-stadt, daar veel aan gelegen is, soo treckse mede in de generale fortificatie, als te sien is aan Zutphen, ofte ten minsten een retrenchement (met reduyten daar tussen) soo dicht alst doenlick is geleyt, maar niet soo als hier 't Utrecht voor desen gepractiseert is, aldaar een trenchée wierde gemaect, die niet alleen begreep de voor-steden, maar oock de Hoven, ende gantsche ackers, met bouw- en wey-lant, dat streckende was tot groote interesse van de stad, ende profijt van de Vyant“.

Ook voor de stad geldt dus volgens Melder het aloude spreekwoord: „wie mooi wil zijn, moet pijn lijden“!

Juliette Roding

Contributie 1981

Bij dit maandblad is een acceptgirokaart gevoegd, waarmee u de contributie voor 1981 kunt voldoen. In de najaarsledenvergadering in november 1980 is de contributie vastgesteld op f 37,50; voor leden ouder dan 65 jaar op f 32,- en voor leden jonger dan 26 jaar op f 21,50.

De leden, die behoren tot de groep 65+ of 26- en die gebruik willen maken van een lidmaatschap tegen gereduceerde prijs, gelieve hun geboortedatum op de achterzijde van de girokaart te vermelden. Controleert u ook even het voorgedrukte adres en uw postcode? Aan alle leden der vereniging wordt verzocht de contributie voor 1981, bij voorkeur met gebruikmaking van de bijgesloten girokaart, zo spoedig mogelijk te voldoen.

*J. F. J. Hoeting
penningmeester*